

Štrajk rudara u Bosni i Hercegovini 1920. godine

Rafael Brčić

U prvim godinama nakon završetka prvog svjetskog rata postojao je svuda u svijetu rudarski pokret, posebno pokret kopača uglja. Ugalj je zbog povećane proizvodnje i lakše tehnološke primjene petroleja u industriji i saobraćaju, kao i gasa i elektriciteta, počeo da gubi značaj, pa se u svim centrima rudarske proizvodnje javljaju među radnicima socijalni problemi i odgovarajuća gibanja. Politika građanskih vlada prema štrajkašima je dio evropske taktike građanske klase.

Tako je, na primjer, u Engleskoj, 1919. i 1920. godine nastala velika kriza u rudarskoj proizvodnji, čije je rješenje iziskivalo preduzimanje radikalnih mjera: od povišenja nadnica i skraćivanja radnog dana do demokratskog upravljanja rudnicima, tj. nacionalizacije rudnika uglja. Rudarska federacija je u decembru 1919. godine sazvala vanredni kongres tredjuniona da se razmotri cjelokupna situacija u rudarskoj proizvodnji. Odlučeno je da se provede propagandna kampanja sa parolom »Rudnici narodu«, ali su svi pokušaji propali. Kako je pokušaj nacionalizacije rudnika i zavođenja samoupravljanja propao, rudarski radnici su u septembru 1920. godine povelili borbu za povećanje nadnica i sniženje cijena uglju, kako bi na taj način pridobili potrošače. Vlada je odbacila oba zahtjeva, pa su rudarski radnici 16. oktobra iste godine stupili u štrajk. Štrajk je trajao do 3. novembra i samo je djelomično uspio. Sklopljen je sporazum o povišenju nadnica, ali nije odmah stupio na snagu i zavisio je od same proizvodnje uglja i važio samo do marta 1921. godine.

Iako rudarski radnici svojim štrajkovima nisu postigli naročite rezultate, ipak je njihova borba zabrinula vladajuće krugove. Pokret je dao povoda za donošenje zakona koji je vladi dao izvanredno široka ovlašćenja za suzbijanje velikih sporova u industriji. Po ovom zakonu vlada je bila ovlašćena da preduzme sve potrebne mjere za očuvanje mira, obezbjeđenje dovoza hrane i ostalih potreba, zatim za održavanje saobraćaja i svih drugih službi koje su od životne važnosti za »javnu bezbjednost«.

Tim zakonom je bio zabranjen svaki štrajk iz solidarnosti kao i učešće sindikalnih vođa u političkim akcijama stranaka, a sve sa ciljem da bi se na taj način onemogućio politički karakter uznemirenog radništva. Na zahtjev Laburističke partije zakon je bio tako dopunjen da je nominalno omogućavao pravo na štrajk i isključivao »prinudan rad u industriji«¹⁾.

Slična situacija je bila i u ostalim zapadnoevropskim zemljama: Belgiji, Francuskoj, Njemačkoj i dr.

Sva ova gibanja imala su izvjesnih dodira i sa događajima vezanim za intervencionističke pohode u sovjetsku Rusiju, jer je radnička klasa u gotovo svim evropskim zemljama bila protiv takvih akcija svojih vlada. Radnička klasa Engleske bila je uopšte protiv otvorenog rata Velike Britanije sa sovjetskom Rusijom, pa se vlada plašila bilo kakvih šire organizovanih akcija radnika. U Engleskoj je bio formiran i Akcioni odbor protiv rata, protiv intervencije i, štaviše, traženo je obnavljanje trgovačkih veza sa Rusijom i puno priznanje sovjetske vlade. Slični akcioni odbori bili su formirani i u provincijama. To je istovremeno bio posljednji pokušaj okupljanja radničkih snaga u nacionalnim razmjerama prije velike krize 1929. godine²⁾.

Val štrajkaških pokreta rudarskih radnika zapadne Evrope imao je vidnog odraza i na gibanja u Kraljevini SHS.

Ne ulazeći u šira razmatranja generalnog štrajka rudarskih radnika 1920. godine u pojedinim jugoslavenskim zemljama, iako je taj štrajk bio jedinstven pokret i imao iste ciljeve, zadržaću se pretežno na događajima u Bosni i Hercegovini, jer je upravo štrajk rudara u Bosni i Hercegovini bio poprimio veoma široke razmjere i imao direktan uticaj na mjere koje je buržoaska vlada Kraljevine SHS preduzela protiv radničke klase i njene avangardne političke partije — Komunističke partije Jugoslavije. Naime, finale štrajka rudara izraženo u husinjskoj buni, označilo je prekretnicu u revolucionarnom radničkom pokretu kod nas, jer je husinjska buna bila jedan od direktnih povoda za donošenje Obznane, kojom je KPJ stavljena van zakona, dok je buržoazija prešla u ofanzivu.

Od aprila 1920. godine, kada je izbio generalni štrajk željezničara, koji je buržoazija ugušila militarizacijom, odnosno pozivom na vojnu vježbu svih štrajkaša — željezničara od 18 do 50 godina, vlada se bavila mišlju i pripremala teren kako da stane na kraj revolucionarnom radničkom pokretu — Komunističkoj partiji i sindikatima grupisanim oko Centralnog radničkog sindikalnog vijeća. Ona je preduzimala protuakcije jednu za drugom i striktno se pridržavala principa »popustiti malo na jednoj manje važnoj strani da bi se na drugoj važnijoj dobilo mnogo više«.

Izbijanjem štrajka željezničara istovremeno je izbio i štrajk brodaraca, a nešto kasnije i štrajk tipografa u Beogradu.

¹⁾ Džordž D. H. Kol: »Istorija pokreta britanske radničke klase«, BGD, 1955, str. 460-472.

²⁾ Isto.

Generalni štrajk željezničara počeo je 16. aprila 1920. godine i njime je bilo obuhvaćeno oko 60.000 željezničara. Povod za izbijanje štrajka bilo je gaženje ranije donesenog »Privremenog pravilnika«, kojim je bilo regulisano: radno vrijeme, pitanje plaćanja prekovremenog rada, pitanje povlastica zaposlenog osoblja i pitanje zarada. Gaženje toga »Pravilnika« očitivalo se u: produživanju radnog vremena, ukidanju plaćanja prekovremenog rada, smanjenju zarada ispod dotadašnjeg nivoa i ukidanju povlastica.

Štrajk je trajao do 29. aprila i nije uspio. Rukovodstvo štrajka nije bilo dovoljno energično u zahtjevima i nije pokazivalo dovoljno upornosti da se istraje do kraja. Rukovodstvo je povjerovalo obećanjima ministra saobraćaja da će »preporučiti« Direkciji južnih željeznica^{2a)} da zahtjeve željezničara riješi u skladu sa uslovima koji važe na državnim željeznicama. To su ostala samo obećanja. Željezničari su se vratili na posao, nadajući se da će njihovi zahtjevi biti uzeti u razmatranje. Umjesto toga, bili su izloženi hapšenjima, progonima, izbacivanju s posla i tome slično. U Sarajevu, na primjer, od 2.500 željezničara — štrajkaša samo njih jedanaest (11) je ostalo na poslu.

Ovakav završetak štrajka željezničara i greške koje je rukovodstvo štrajka učinilo poslužile kao iskustvo rukovodstvu štrajka rudara 8 mjeseci kasnije. Nepovjerenje prema vladi i ostalim državnim organima stečeno prilikom štrajka željezničara, pored ostalih faktora: svijest radnika, disciplina, dobra organizovanost i dr., usloviće veoma borbeno raspoloženje rudara.

Vlada je vrlo brižljivo razmatrala mogućnosti preduzimanja takvih mjera koje će omogućiti »održanje reda i rada u zemlji«. U tu svrhu angažovala je cjelokupnu buržoasku štampu, čiji je zadatak bio da sve te štrajkove predstavi kao smišljen i organizovan pokušaj državnog prevrata. Tako je »Samouprava«³⁾ u maju 1920. pisala: »U momentu kad svi treba da prionu na rad, gospoda dekretiraju političke štrajkove... Ali ne možemo a da ne podvučemo potrebu da se svaki izgred boljševika, svaki njihov akt na slobodu rada i na red u zemlji, suzbije ne samo zakonom već i udruženom akcijom građana«⁴⁾. Ministarski savjet se bavio mišlju da već početkom maja 1920. godine donese takav zakonski akt, ali se od toga moralo odustat, jer situacija još nije bila povoljna. Trebalo je malo sačekati i stvoriti povoljnu situaciju. Vlada je odlučila da udovolji zahtjevima brodaraca (tipografi Beograda su bili neopasni) da bi se svom snagom bacila na željezničare.

Vlada će slično postupiti i osam mjeseci kasnije prilikom štrajka rudara Slovenije i Bosne i Hercegovine. Udovoljiće zahtjevima rudara Slovenije da bi se svom snagom državni aparat mogao baciti na rudarske radnike u Bosni i Hercegovini, gdje su rudnici bili u rukama države.

Položaj rudarskih radnika u Bosni i Hercegovini bio je vrlo težak. Nadnice su bile niske, radni dan je iznosio 10,12 i više časova, uslovi pod kojima se radilo bili su gotovo nesnosni, osiguranje na

^{2a)} Misli se na bosansko-hercegovačke željeznice.

³⁾ Citirano: M. S. Pipade: »Položaj radnika u Jugoslaviji i štrajk rudara u Bosni 1920.« »Nova Evropa«, knj. VI, br. 10, 1. XII, 1922. str. 3-4.

⁴⁾ M. S. Pijade: Isto.

poslu nikakvo, a cijene životnim namirnicama su gotovo svakodnevno skakale. Zbog takve situacije često su podnošeni zahtjevi direkcijama rudnika i Rudarskom odsjeku Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu da se stanje rudarskih radnika popravi i uklone nesrazmjere između visine nadnica i cijena životnim namirnicama, kao i da se radni dan svede na osmočasovno radno vrijeme.

Poslije nekoliko takvih podnesaka Ministarstvo šuma i ruda Kraljevine SHS bilo je natjerano da primi uslove rudarskih radnika, koji su, iako i dalje nepovoljni za radnike s obzirom na skupoću i težinu posla i opasnosti pri radu — bili uzajamno potvrđeni od povjerenika Ministarstva šuma i ruda i Saveza rudarskih radnika u julu 1920. godine. Najzad i samo Ministarstvo šuma i ruda odobrilo je zahtjeve rudarskih radnika i tom prilikom je bio napravljen Novi radni ugovor koji je trebalo da stupi na snagu 1. avgusta 1920. godine.

Najvažnija stavka toga ugovora predviđala je da se »svaka tri mjeseca od dana kada ugovor stupi na snagu obje ugovarajuće strane imaju sastati u svrhu eventualne revizije ovog sporazuma, naročito ako bi nastupilo osjetljivo skakanje ili padanje cijena životnim namirnicama«⁵).

Prošla su tri mjeseca. Cijene životnim namirnicama su znatno skočile a Rudarski odsjek Zemaljske vlade nije pozvao predstavnike Saveza rudarskih radnika radi revizije sporazuma. Ali zato Savez rudarskih radnika nije ćutao. On je iznio potrebu revizije sporazuma i podnio konkretne prijedloge. Traženo je da se nadnice rudarskih radnika povećaju za onoliko procenata koliko su skočile i cijene životnim namirnicama u posljednja tri mjeseca. Rudarski odsjek Zemaljske vlade BiH je pristao na mnogo manje povišenje i time pogazio ranije postignuti i potvrđeni sporazum.

Sasvim je bilo razumljivo da će rudarski radnici stupiti u borbu radi odbrane svojih ranije stečenih prava.

O tome je »Glas slobode« — organ KPJ u BiH, Sarajevo, pisao:

»Iz svega je jasno da je guranje radnika — rudara u štrajk djelo Rudarskog odsjeka Zemaljske vlade, ali se je moglo pretpostaviti da će klasni protivnici proletarijata reći da je štrajk djelo rudarskih radnika i Komunističke partije i da radnici u najkritičnijim momentima kada Kostituanta partije ima da donese ustav za cijelu zemlju, izazivaju »potrese u državi«, žele da ruše državu, da su u »službi neprijatelja«... A neprijatelji proletarijata, »centrumaši«, na čelu sa braćom Jakšićima, »zvonaši« oko Jove Šmitrana, kao i mnogi drugi zaista su tako i mislili. Oni su na sve moguće načine nastojali da čitavu situaciju prikažu onako kako to njima, a time i režimu konvenira, jer oni su, izdajući stvar proletarijata, najprije otcjepljenjem na Vukovarskom kongresu KPJ, a zatim i »Manifestom opozicije« jasno stavili do znanja ko su oni i na čijoj su strani«⁶).

⁵) »Glas slobode«, br. 274. od 18. 12. 1920. g.

⁶) »Glas slobode«, br. 276. od 21. 12. 1920. g.

Problem rješenja zahtjeva rudarskih radnika nije se svodio samo na Bosnu i Hercegovinu. On je imao opštejugoslovenski karakter. U Sloveniji je najprije došlo do otvorene borbe. Pošto rudarsko preduzeće u Trbovlju nije htjelo da primi podnijete uslove rudarskih radnika, a oni su bili nužni i opravdani — rudari cijele Slovenije su se solidarizovali i 18. 12. 1920. godine stupili u štrajk.

Štrajk rudara Slovenije trajao je do 11. januara 1921. godine, a obustavljen je kada je Pokrajinska vlada u Ljubljani dala garanciju da će Trbovljanska rudarska kompanija ispuniti uslove koje je vlada u Beogradu postavila. Ti uslovi su bili sljedeći:

»1. — Radnicima trbovljanskih rudnika moraju se bez odlaganja i daljih pregovora o povećanju cijena uglju izjednačiti prinadležnosti sa onima koje imaju rudari u državnim rudnicima u Velenju i Zabukovci;

2. — Trbovljanska rudarska kompanija mora, isto tako, radnicima isplaćivati potrebne povišice u smislu kako je to rečeno pod tačkom jedan;

3. — Radnici se moraju prihvatiti rada ako Kompanija pristane na pogodbe pod tačkom 1. i 2.;

4. — Od strane vlade biće formirana Komisija koja će na licu mjesta i na osnovu poslovnih knjiga i drugih potrebnih podataka raspraviti i odlučiti da li će i koliko biti potrebno povećavati cijene uglju usljed povećanja radničkih prinadležnosti⁷⁾.

U Bosni i Hercegovini štrajk je izbio nešto kasnije, jer su rudari bili malo strpljiviji. Preko Saveza rudarskih radnika Jugoslavije učinjen je posljednji pokušaj 20. XII kod Rudarskog odsjeka Zemaljske vlade u Sarajevu da se nekako dođe do sporazuma. Još jednom su u pismenoj formi rudarski radnici iznijeli svoje stanje i vrlo dokumentovano izložili nužnost i opravdanost podnijetih zahtjeva. Dva osnovna zahtjeva su glasila:

»1. — Da se za 30% povećaju nadnice svim rudarskim predradnicima, kopačima, pomoćnim kopačima, vozačima i sličnim kategorijama; za 45% majstorima i kalfama; za 45% svim ostalim radnicima«;

2. — Da se obiteljski doplatok povisi od 2 na 4 krune⁸⁾.

Iz predstavke se jasno moglo vidjeti da su zahtjevi rudarskih radnika bili ekonomskog karaktera, da se tiču nadnica i uslova rada. Količino su oni bili opravdani, najbolje se može vidjeti iz tabele koja nam pokazuje razlike u cijenama životnim namirnicama u vremenu od 1. VIII do 1. XI 1920. godine⁹⁾.

7) »Socijalist — socijalističke radničke novine« br. 8, od 19. januara 1921, str. 3, Beograd.

8) »Glas slobode«, broj 276, od 21. 12. 1920. g.

9) A. Behmen: »Tuzlanski proces«, »Nova Evropa«, knj. VI, br. 10, str. 315.

Životne namirnice	Cijene		Razlika
	1. VIII kruna	1. IX kruna	
Brašno (o)	11	18	63 ⁰ / ₀
Brašno za kuvanje	10	16	60 ⁰ / ₀
Brašno za hljeb	8	14	75 ⁰ / ₀
Kukuruz	4,5	6,5	44 ⁰ / ₀
Kava	54	70	24 ⁰ / ₀
Šećer	50	57	41 ⁰ / ₀
Mast	46	65	41 ⁰ / ₀
Jaja	1,2	2,5	108 ⁰ / ₀
Mlijeko	4	6	50 ⁰ / ₀
Luk	3	6	100 ⁰ / ₀
Karbit	7,5	14	87 ⁰ / ₀
Drvo	110	220	100 ⁰ / ₀

Iz tabele se može zaključiti da su najosnovnije životne namirnice porasle u prosjeku za 60%. Ali kad se ovome doda da cijene istih namirnica u vremenu od 1. novembra do 21. decembra 1920. godine nisu ostale iste već su skočile najmanje za još 20%, onda izlazi da je razlika u cijenama artikala navedenih u gornjoj tabeli iznosila 80%. A šta su tražili rudarski radnici? Oni su tražili da se njihove nadnice povećaju u prosjeku za 40%, ali je Rudarski odsjek Zemaljske vlade za BiH odbio da dà odgovor predstavnicima rudarskih radnika, nego im je saopštio da će im kasnije odgovoriti.

Dan kasnije, tj. 21. decembra 1920. godine, Zemaljska vlada je odgovorila da ne može u potpunosti odgovoriti zahtjevima rudarskih radnika, nego samo djelomično.

Evo najvažnijih dijelova iz odgovora Zemaljske vlade u Sarajevu predstavnicima Saveza rudarskih radnika Bosne i Hercegovine:

1. — »Zahtjevu pod tačkom 1. ne može Zemaljska vlada da izađe u susret iz sljedećih razloga:

— Prema službenom saopćenju o kretanju pijačnih cijena životnim namirnicama od tržnog povjerenika u Sarajevu u vremenu od 1. avgusta do 1. novembra 1920. g. te cijene su skočile za 15 do 20%, povodom čega je Zemaljska vlada bila pripravna da dà odgovarajuću povišicu temeljne nadnice i skuparinskog doplatka kategorijama rudarskih radnika, i to: za 10% za predradnike, kopače pomoćne kopače, vozače i slične kategorije kod solara i željezara u Varešu; za 20% za majstore i kalfe; za 15% za sve ostale radnike, te da se obiteljski doplatok povisi od 2 na 4 kruna.

Dalje je u odgovoru stajalo da »ta povišica čini zadnju moguću koncesiju rudarskom radništvu s obzirom na pravilno finansijsko poslovanje ugljeno i rudokopa, kao i zato što su cijene uglja postigle najvišu granicu i ne mogu se više da povisuju«¹⁰⁾.

¹⁰⁾ »Glas slobode«, broj 278, od 23. XII 1920. godine.

Kao što se vidi, najvažniji zahtjev — usklađivanje zarada rudarskih radnika sa cijenama životnih namirnica, Zemaljska vlada za BiH u Sarajevu nije usvojila. Odbila ga je gledajući jednostrano, s aspekta koji je njoj odgovarao. Svoj negativan odgovor zasnivala je na podacima pijačnih cijena u Sarajevu, a i ti podaci nisu bili ni približno tačni.

I ostale zahtjeve rudarskih radnika Zemaljska vlada je odbila bez iole čvršćih osnova.

Pod tačkom 3. zahtjeva rudarskih radnika traženo je da se radnicima odobri ista količina ugljena za kućne potrebe kao i činovnicima. Taj zahtjev je odbijen sa motivacijom »da bi to opteretilo ugljenokope za daljnjih 150 do 200 vagona uglja mjesečno, što bi značilo smanjenje preostalog procenta bruto prihoda na štetu uzdržavanja pogona rudo i ugljenokopa«¹¹).

Na zahtjev pod tačkom 6. »da se nijedan radnik ne može otpustiti sa posla dok se njegova krivica koja bi povukla otpuštanje ne ispita«, vlada je odgovorila da se to protivi službenom redu koji vrijedi koli za radnike, toli za namještenike kod državnih rudarskih preduzeća u Bosni i Hercegovini, a nije prihvatljiv već i zbog toga što radniku pristoji pravo otkaza posla, dok bi se u protivnom to pravo poslodavcu oduzelo, a to se protivi službenom redu«¹²).

Na zahtjev pod tačkom 7. da uprave rudokopa i ugljenokopa plaćaju podvoz radnicima koji se voze željeznicom kad dolaze na posao i kad se vraćaju s posla kući, vlada je odgovorila da je taj zahtjev previše uopšten, jer u Bosni ima veoma mali broj takvih radnika i morao bi ovaj zahtjev »da se konkretno postavi«¹³).

U odgovoru Zemaljske vlade najkarakterističniji je bio zaključak u kojem se kaže:

»Kolektivni ugovor od 1. avgusta 1920. ostaje, naravno, do rješenja spora na snazi i Zemaljska vlada ga nije pogazila a niti nema namjere da ga pogazi« . . .

» . . . Zemaljska vlada pripravna je još uvijek da pristupi na provedbu predloženih poboljšica, koje je jedino u mogućnosti da dađe, a ako naslov (Savez rudarskih radnika, op. R. B.) unatoč toga i nadalje ustraje kod svojih pretjeranih zahtjeva, onda vlada otklanja svaku odgovornost za sve posljedice koje bi od toga mogle da nastanu, a odgovornost za to, kolli pred radništvom, toli pred čitavim narodom, koji će usljed toga morati da stradava, imaće da snosi sam naslov«¹⁴).

Na čelu Rudarskog saveza nalazio se Mitar Trifunović Učo. On je bio i na čelu delegacije rudarskih radnika koja je Zemaljskoj vladi podnijela zahtjeve rudara.

Evo šta je Mitar Trifunović između ostalog napisao u »Glasu slobode« povodom odgovora Zemaljske vlade:

¹¹) »Glas slobode«, br. 278. od 23. 12. 1920. godine.

¹²) »Glas slobode«, isto.

¹³) »Glas slobode«, isto.

¹⁴) »Glas slobode«, isto.

Mi se ove odgovornosti ni najmanje ne plašimo, niti pak možemo odustati od naših podnijetih zahtjeva, jer su oni tako nužni i tako opravdani. Sve posljedice mogu pasti samo na Zemaljsku vladu, jer je ona pravi krivac svega, što je u stvari i sama najbolje dokazala ovim svojim odgovorom.

Zar zato što je Zemaljska vlada svojom birokratskom upravom upropastila rudnike u Bosni i Hercegovini i što ih iz dana u dan sve više upropaštava, što sama tvrdi priznajući da svi rudnici i danas rade sa deficitom, treba da snosi svu odgovornost pred radnicima i narodom Savez rudarskih radnika a ne Zemaljska vlada!¹⁵⁾

Kako je štrajk već bio u toku, počeo je 22. XII u Tuzlanskom bazenu, 23. XII u Brezi, Kaknju, Zenici i Mostaru, 24. XII u Lješljanimima i Ljubiji, vlada je, nemoćna da nešto drugo učini, počela prijetiti da će silom natjerati radnike na posao, jer štrajk nije samo ekonomskog već i političkog karaktera, i da će ga silom ugušiti — onako kako je to i željeznički štrajk bio ugušen.

Vlada se našla u teškoj situaciji. Čak je i sam predsjednik Zemaljske vlade u Sarajevu Milan Srškić počeo je da »savjetuje« rudarske radnike da stupe na posao pa da onda dođu, na pregovore, jer dok god oni budu štrajkovali, smatraće se političkim buntovnicima, koje će on silom znati da umiri. Dalje je prijetio da neće prezati ni od hapšenja samih narodnih poslanika koji budu »tjerali rudarske radnike u štrajk«.

Međutim, štrajk je tekao neometano. Izvještaji o štrajku rudara u svim bosanskim rudnicima govorili su o velikoj snazi štrajkaša.

»U Kaknju je obustava rada bila potpuna. Štrajkbrehera nema, vlasti nastoje da izazovu nered. Zatvorili su Radnički dom i ne daju da se radnici sastaju. Pristav Knežević je zabranio čak i izdavanje članskih knjižica novim radnicima članovima rudarske organizacije¹⁶ ... «

U Kaknju je iz posebnih razloga štrajk bio dobro organizovan, jer je to bilo dobrim dijelom i djelo Đure Đakovića koji je tamo odlazio nekoliko puta. Iz jednog dokumenta koji je uputila Uprava rudnika u Kaknju Rudarskom odsjeku Zemaljske vlade u Sarajevu¹⁷⁾ vidi se da je Đuro Đaković u tri navrata boravio u Kaknju. Prvi put 17. decembra, kada je održao prvu konferenciju rudarskih radnika na kojoj je govorio o značaju borbe koja im predstoji u slučaju da se njihovi zahtjevi — povišica od 40% u prosjeku ne uvažavaju.

Drugi put Đaković je bio u Kaknju 22. decembra, kada je bila sazvana Druga konferencija na kojoj je bilo postavljeno pitanje hoće li radnici stupiti u štrajk ili ne. Đuro Đaković je najprije rastumačio njihovo bijedno stanje i pitao ih da li mogu živjeti sa nadnicom od 30 ili 40 kruna, na što su oni odgovorili da ne mogu i da će stupiti u štrajk. On je zatim radnike upozorio da moraju svuda kod strojeva, pumpi i drugih važnijih objekata i uređaja postaviti straže radi obezbjeđenja, jer bi u slučaju požara uprava rudnika svu krivicu za nastalu štetu svalila na njihova leđa.

¹⁵⁾ »Glas slobode«, isto.

¹⁶⁾ »Glas slobode«, br. 279. od 24. XII, 1920. godine.

¹⁷⁾ Original dokumenta u Arhivu Muzeja revolucije, Sarajevo.

Treći put Đaković je bio u Kaknju 26. decembra, ali se ovoga puta nije duže zadržavao među radnicima, jer ga je politički povjerenik režima pristav Knežević dao uhapsiti, bez obzira na njegov poslanički imunitet, zadržao ga u pritvoru punih pet časova, poslije čega je pod oružanom pratnjom sproveden u Sarajevo.

Izvještaji o štrajku u ostalim mjestima bili su sličnog sadržaja. U Kreki, Zenici, Mostaru, Brezi (gdje je također dolazio Đuro Đaković) Lješljanima i drugim rudnicima, rudarski radnici su se dobro držali. Štrajk je bio opšti. Zato su uprave pojedinih rudnika činile sve da pronađu nove radnike, u čemu su imale vrlo malo uspjeha. Ako su nekoga i pronašli da im radi, bili su to mahom mlađi radnici — seljaci koji nisu bili vični poslovima u jami, te su svojim neznanjem pravili velike štete, tako da se na njih nije moglo računati, čak ne ni na onu prividnu pomoć koja je upravama rudnika bila potrebna radi demoralizatorskog dještva na rudare — štrajkaše.

Režim nije mirovao. Postepeno ali sigurno spremao je protivofanzivu. Ona se već mogla naslutiti iz redova cjelokupne buržoaske štampe.

Tako je list »Srpska riječ« — organ Radikalne stranke u Bosni i Hercegovini, u članku »Protiv države« tvrdila da je štrajk rudarskih radnika izričito političkog karaktera i da zbog toga država treba da upotrijebi sva sredstva da se on uguši.

Na ovako neistinite tvrdnje »Glas slobode« — organ KPJ za BiH je odgovarao ovim riječima:

»Radikalske sluge, okupljene oko »Srpske riječi«, najordinarnije lažete da je štrajk rudarskih radnika političkog karaktera. Evo dokaza: neka vlada poveća nadnice rudarskim radnicima za onoliko koliko su cijene životnim namirnicama skočile u vremenu od 1. VIII do danas, i štrajk će istoga dana prestati«¹⁸⁾.

I dalje: »Rudarski radnici ne traže 50% povećanja nadnica, već samo 30% za najveći broj radnika... Nije istina da radnici u Kaknju nisu htjeli da stupe u štrajk i da ih je na to natjerao poslanik Đ. Đaković, već je istina da u Kaknju radnici nisu stupili odmah u štrajk zbog toga što im to nije bilo saopšteno od Rudarskog saveza«¹⁹⁾.

Sva ostala buržoaska štampa donosila je napise protiv štrajka rudara. Na njenim stranicama ne pokušavaju se uopšte pobiti dokazi o nužnosti i opravdanosti zahtjeva rudara, već se naprosto iznose proizvoljne tvrdnje usmjerene na provociranje rudarskih radnika.

Tako »Narodno jedinstvo« u članku »Pokret bosanskih rudara«, koji je pisan u kancelariji Rudarskog odsjeka, govori da su radnici u svojim zahtjevima tražili povišicu za 50% i da je samo radništvo uviđalo neopravdanost svojih zahtjeva... «²⁰⁾.

»Jugoslavenski list« u članku »Neuspjeh rudarskog štrajka u BiH« govori da se u Kreki od 800 radnika njih 300 vratilo na posao, da se u Kaknju rad djelomično podržava, da u Zenici radi 300 ljudi itd.

¹⁸⁾ »Glas slobode«, br. 279 od 24. XII 1920. godine.

¹⁹⁾ Isto.

²⁰⁾ Isto.

»Zagrebačka riječ« je u provokacijama otišla najdalje. Ona pored ostalog kaže da rudarski radnici pored povišice plaće traže i zasnivanje »radničkih vijeća«, da je štrajk »političkog karaktera« i da su njegovi pokretači »ljudi koji nisu naši podanici«²¹⁾.

Novosadska »Sloboda« — organ socijalizdjajnika nije nimalo zaostajala iza »Zagrebačke riječi«. — Ona je donosila napise u kojima se otvoreno govori da se ovim štrajkom ne žele povećati nadnice rudarskih radnika, već da se još više pogorša politička situacija u zemlji, jer »vjeruju da će se kroz to postići njihov cilj — revolucija, koja bi u stvari bila građanski rat«²²⁾.

Na sva takva pitanja buržoaske štampe, komunistička i ostala napredna radnička i sindikalna štampa je ukazivala da je neophodno potrebno da se radnička klasa ujedini, jer će samo složnim istupom moći dostojno da se oduži svima onima koji radničku klasu i njenu avangardu — KPJ — provociraju. Buržoaziji je bio cilj da obmane, s jedne strane, mnijenje, a, sa druge strane, i same rudarske radnike i da unaprijed priredi teren za sva nasilja koja budu preduzeta od strane Zemaljske vlade.

Zemaljska vlada, koja je bila na čelu svih provokatorskih akcija uperenih protiv štrajkaša, na sve je strane tražila pomagače. I našla ih je ne samo u cjelokupnoj buržoaskoj klasi i njenoj štampi već i u redovima klera. Jedan od najizrazitijih provokatora ove posljednje vrste bio je pop Jevrem iz Zenice. On je u nedjelju 26. XII poslije »svete službe« umjesto hrišćanske propovijedi prijetio prokletstvom majkama, ženama, sestrama, kćerima i sinovima rudara štrajkaša da natjeraju svoje sinove, muževe, braću i očeve koji su u štrajku da postanu štrajkbreheri i da se vrate na posao.^{21a)}

»Nije potrebno« — kaže se u »Glasu slobode« br. 280, od 27. XII 1920. godine — »upućivati sve popove koji rade kao on na njihov pravi posao, na njihove hrišćanske dužnosti, već samo naglašavamo da se čuva, ne božijeg suda, to se nas ne tiče, već Zemaljskog suda — Suda radnog naroda — koji ga može premjestiti za izvjesno vrijeme na službu, ne bogu, već ljudima u rudnik, da tu pored časlavca i trebnika nauči malo kopati ugalj i tada će nesumljivo imati više prave hrišćanske ljubavi prema onima koji danas sve stvaraju a plodove svoga rada ne uživaju«.

Buržoaska vlada je polako preuzimala inicijativu u svoje ruke. To joj je bilo moguće iz više razloga. U redovima KPJ, počevši od Vukovarskog kongresa, nastao je rascjep — izdvajanjem centrumaša otpočele su borbe lijevih i desnih u rukovodstvu itd.

Režim je pokušao najprije »razlozima« dokazati kako su zahtjevi rudarskih radnika »pretjerani« i neopravdani. A kad je tu pretrpio poraz, počeo je »efikasnije mjere«. Najprije je izdao naređenje da se svi rudarski radnici koji stanuju u državnim stanovima izbace sa porodicama napolje, i to usred zime za vrijeme božićnih praznika; zatim je zabranjeno seljacima i radnicima da u svoje stanove primaju izbačene porodice; naređeno je da se protjeraju

²¹⁾ Isto.

^{21a} i ²²⁾ Isto.

»stranci«, da policija silom natjera rudare — štrajkaše na rad, i to ne samo one koji su u štrajku već i seljake koji nikad nisu radili u rudniku, upotrebljavajući pri tome najsirovije mjere. Za sprovođenje tih »efikasnih mjera« nisu se uzimali u obzir nikakvi važeći propisi — hapšeni su komunistički narodni poslanici bez obzira na njihov poslanički imunitet; vršena su batinanja i kundačenja bez obzira na pol i godine starosti. Ali sve ove mjere nisu pokobile radnike. Rudarski radnici, klasno svjesni i prožeti najčvršćom proleter-skom disciplinom i solidarnošću, ostali su čvrsto riješeni da istraju u borbi do kraja. Uvidjevši da sve ove mjere nisu urodile željenim plodom, Zemaljska vlada je odlučila da najgrubljom povredom prava radnika prisili rudare na posao. U ovome je jedino vidjela svoj spas. Jer, ići u susret njihovim zahtjevima, za nju bi značilo »kapitulacija države«, na taj bi se način »narušio državni autoritet«, a to se ni po koju cijenu nije moglo dozvoliti. Drugog izbora nije bilo.

Da bi se ovakvim mjerama vlade dala »zakonska osnova«, Pres-biro je donio najprije telegram u kome je najavljena Uredba o mili-tarizaciji. Njegov tekst je glasio:

»Zastupnik ministra ruda i šuma G. Velizar Janković izra-dio je sporazumno sa ministrom vojnih i ministrom unutrašnjih djela uredbu o postupanju u slučajevima nereda, štrajkova i pobuna u rudnicima . . . radi obezbjeđenja proizvodnje uglja od koga zavisi saobraćaj i osvetljenje. Isto tako je ministar Željez-nica donio Uredbu za slučaj štrajka na željeznicama. Uredbom je predviđeno militarizovanje i zavođenje vojnog postupka za počinjene krivice. Osoblju su za vrijeme militarizacije u rudni-cima obezbijeđene sve ranije prinadležnosti izuzev onome osoblju koje se ne prijavi na vojnu vježbu. Uredbu je juče potpisao Ministarski savjet i kraljev namjesnik«²³⁾.

Nešto kasnije donesena je i Uredba o militarizaciji. Nju je donijela Vesnićeva vlada na čudan i nedozvoljen način. Čekala je da se raspusti Konstituanta pa da je onda donese. »Takvu uredbu mogla je donijeti samo ona vlada« — pisao je Mitar Trifunović — »koja je nametnuta, koja nije ponikla iz Parlamenta koji je narod birao«^{23a)}.

I dalje: »Ko da odgovara na ovakav postupak sutra kada Ve-snićeva vlada padne? . . . Zar se može ugušiti, ma to bilo i najgrub-ljom silom, putem vojske i oružja, ono što je neophodno nužno za život, bez čega se ne može živjeti«. Zar mogu rudari goli i bosi raditi najteže i najopasnije poslove? Kakav će to rad biti, ako ga uopšte bude bilo? Kakva će to proizvodnja biti? Vlasnici su se izbezumili i ne vode ni najmanje računa o ovome. Oni misle da se pomoću baj-o-neta može sve stvoriti, zaboravljajući da ovim svojim aktom stav-ljaju u pitanje ništa manje nego opstanak svih bosansko-hercego-vačkih, a sa njima i ostalih rudnika u našoj zemlji«²⁴⁾.

²³ i ^{23a)} »Glas slobode«, br. 281, od 28. XII, 1920. godine.

²⁴⁾ Mitar Trifunović: »Samo tim putem«, članak u »Glasu slobode«, broj 281, od 28. 12. 1920. godine.

Ali kako buržoaziji nije smetao štrajk sam po sebi, nego i sve ono što se krilo iza njega i oko njega, a to je prije svega bila KPJ i njena revolucionarna aktivnost, to se niz »efikasnih mjera« nije zaustavio na »militarizaciji«, nego se išlo još dalje. Krajem decembra 1920. godine proglašena je Obznana, a tokom iduće 1921. godine Zakon o zaštiti države i Vidovdanski ustav, po kojima su KPJ i sindikati okupljeni oko Centralnog radničkog sindikalnog vijeća stavljeni van zakona, njihova rukovodstva pohapšena, sva komunistička i radnička štampa zabranjena, arhive zaplijenjene i većim dijelom uništene, domovi oduzeti i opljačkani itd.

Dugo se buržoazija spremala za ovaj teški, ali ne i konačni odlučni udarac.

»Od generalnog štrajka željezničara aprila 1920. godine, koji je bio ugušen nasilnom militarizacijom štrajkaša, vlada se bavila pitanjem kako će stati na put revolucionarnom pokretu — Komunističkoj partiji i sindikatima krupisanim oko Centralnog radničkog sindikalnog vijeća...«²⁵⁾.

Vladajućoj buržoaziji je u prvom redu bilo stalo da onemogući veće štrajkaške pokrete, jer oni ometaju »konsolidaciju« i »privrednu obnovu«, odnosno težnju za povećavanjem mladog kapitala novostvorene države, koji se od 1920. godine počinje plasirati u industriji.

Od tada se protiv KPJ i radničkih sindikata planiraju iznimni zakoni i osnivaju razne građanske borbene organizacije. Poslodavci stvaraju svoja sindikalna vijeća. A kako je država i sama veliki poslodavac, to ofanziva kapitala počinje u znaku borbe između države i radništva zaposlenog u njenim preduzećima, naročito u rudnicima uglja«²⁶⁾.

Uspjesi koje je KPJ postigla najprije na opštinskim izborima (avgusta 1920) i na izborima za Konstituantu (novembra 1920) doprinijeli su da se krajem 1920. godine, prilikom izbijanja štrajka rudara u Sloveniji i Bosni i Hercegovini, vladajući krugovi konačno riješe da svoju zamisao — stavljanje radničkog pokreta van zakona — sprovedu u djelo.

»Buržoaziji je bio cilj još od ranije« — pisale su »Radničke novine« od 5. IX 1920. godine — »da uništi ne samo KPJ, komunističku ideju, nego da uništi u ekonomskoj borbi svu otpornu snagu proletarijata...« I dalje: »Nepregledne mase poluproletera i paupera koje sada još lutaju pretvoriće se ubrzo u ogromnu vojsku proletera, i bitka koju buržoazija sprema protiv radničke klase neće biti politička borba buržoaskih partija protiv KPJ kao protiv jednog političkog suparnika, već bitka između proletarijata i kapitalizma koji na kostima i krvi ogromnih masa radnog naroda želi da gradi veliku zgradu svoga cvjetanja...«²⁷⁾.

²⁵⁾ (M. S. Pijade: »Položaj radnika u Jugoslaviji i štrajk rudara u Bosni 1920«, »Nova Evropa, knj. VI, br. 10. od 1. XII, 1922. godine).

²⁶⁾ M. S. Pijade: na istom mjestu.

²⁷⁾ »Rudarske novine« — organ KPJ, Beograd, 5. XI, 1920. godine.

Strajk rudara u Bosni i Hercegovini (kao i onaj u Sloveniji) bio je tipičan štrajk za poboljšanje nadnica i za održanje stečenih prava potvrđenih Ugovorom od 1. VIII 1920. godine između Saveza rudarskih radnika i Rudarskog odsjeka Zemaljske vlade BiH — u kojem je jedan član obezbjeđivao radnicima da će se njihove nadnice poboljšati svaka tri mjeseca srazmjerno cijenama životnih namirnica. »Prema tome«, pisao je M. S. Pijade »štrajk je imao ekonomski karakter, ali kasnije, kada je vlada nastojala da ga svim silama slomi, primjenjujući pri tome najbrutalnija i najsravnija sredstva i proglasivši ga političkim, morao je štrajk dobiti karakter političke borbe. Militarizacija štrajkaša ne znači ništa drugo do odricanje prava štrajka. Hapšenja, protjerivanja i gonjenja štrajkaša i druge represalije koje su nad njima činjene — bili su to sve napadi na građanska prava i slobode, i režim koji to čini povodom jednog štrajka, sam mu je dao karakter političkog sukoba«²⁸⁾.

Strajk rudara imao je velike sličnosti sa štrajkom željezničara aprila 1920. godine. Ne samo po tome što su oba počela radi nepoštovanja ugovora nego i po sili koju je država upotrijebila da pokret uguši. Jedino je razlika bila u tome što je gušenje rudarskog štrajka u Bosni upotrebom sile bilo mnogo brutalnije. Kod obadva je primijenjena ista mjera — militarizacija, čiji je prvi član glasio:

»U slučaju pobune, štrajka ili za slučaj konstatovanja pripreme za ovo među osobljem zaposlenim u rudnicima u kraljevini ministar vojni, na prijedlog ministra šuma i ruda i ministra unutrašnjih djela ukazom će pozvati na vojnu vježbu potreban broj rudarskih službenika i radnika, zaposlenih ili nezaposlenih na rudnicima u godinama starosti od 18 do 50 godina, i to za vrijeme dok potreba bude trajala«²⁹⁾.

Na osnovu ovakve uredbe hapšenja i progona rudara vršeni su po svim rudnicima u Bosni. Tu se umiješala policija, žandarmerija, vojska i »narodna garda« regrutovana zbrda-zdola. Pljačkana je imovina radničkih i sindikalnih organizacija, što je dovodilo i do fizičkih obračuna i velikih žrtava, a to se najoštrije ispoljilo u poznatoj husinjskoj buni 1920/21. godine, o čemu će kasnije biti više govora.

Ni Beogradska vlada kao ni Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu nije se obazirala na javno mnijenje građana, na protestne skupštine radničkih organizacija širom zemlje, nije se koristila iskustvima drugih zemalja u sličnim situacijama, nego je u svojoj bezobzirnosti išla do kraja.

Organizovane protestne skupštine solidarnosti sa rudarima — štrajkašima od strane strukovnih saveza radničkih organizacija: željezničara, grafičara, građevinara, monopolskih radnika i ostalih, organizovanih širom zemlje, Zemaljska vlada je nastojala da rasturi i umanji njihov značaj.

²⁸⁾ M. S. Pijade: isto.

²⁹⁾ M. S. Pijade: isto, str. 312.

Na sve takve skupštine u Sarajevu, Mostaru, Zenici, Tuzli, B. Luci i drugim mjestima u Bosni i Hercegovini ona je upućivala svoje agente i policiju da umanje njihov značaj, da ih i raspuste ukoliko to bude potrebno. No, i pored svih preduzetih mjera od strane vlade, policije i drugih organa, sve su one održane i pružile moralnu podršku rudarima — štrajkašima. Bilo je pokušaja od strane »zvo-
naša« ili potpisnika »Manifesta opozicije« da tok protestnih skup-
ština okrenu u drugom pravcu, ali su takvi pokušaji pod pritiskom
radnika bili osujećeni.

Na nekim protestnim skupštinama kao npr. željezničara u Sa-
rajevu, svih radnika u Zenici i još nekim, zahvaljujući prisustvu
policijskih agenata i njihovim intervencijama, donesene su oštrije
rezolucije od onih koje su bile od strane rukovodstava pojedinih
organizacija predložene. Sa tih skupština rezolucije su slate naj-
češće na adresu ministra šuma i ruda, ministra sobračaja, ministra
socijalne politike; zatim na adresu predsjednika Zemaljske vlada za
BiH u Sarajevu, vladi u Beograd itd.

Pa ipak Zemaljska vlada u Sarajevu nije iz tog izvlačila ni-
kakve pouke, nego je po direktivama Vesnićeve vlade nastavila re-
presalije, i to takve represalije koje su Jugoslaviju stavile na prvo-
mjesto u svijetu. I stvarno, pisao je Mitar Trifunović u »Glasu
slobode«³⁰⁾, »Jugoslavija je u prenošenju javnih državnih tereta na
leđa radnika na prvom mjestu u svijetu. Ali je ta ista Jugoslavija
posljednja kad treba poći putem socijalne i pametne politike«.

U mnogim člancima objavljenim u »Glasu slobode« Trifunović
nije propustio da široku javnost upozna sa položajem rudarskih
radnika.

Tako je u jednom članku napisao i ovo:

»Nijedna kategorija radnika nije u takvom očajnom materijal-
nom položaju kao rudarski radnici. Šikane i kazne koje dnevno na
stotinjak radnika iznose hiljade kruna; izbacivanje bez razloga sa
posla, beskrajno mizerne nadnice koje su daleko ispod minimuma za
život, onesposobljenje i smrtni slučajevi na radu bez ikakvih nak-
nada — to su uslovi pod kojima već dvije godine rade rudarski
radnici i trpe.

Ko u ovo ne vjeruje neka samo ode u Zenicu gdje radi 1.750
rudara i sve će ovo vidjeti na licu mjesta. Tu se vide formalno
bosi i goli ljudi. Prema tim i takvim ljudima, koji se stotinama me-
tara spuštaju u zemlju da iz njene utrobe izvade ono bez čega
društvo ne može živjeti, vlada nastupa dželatalski, jer neće ni da
čuje njihov zahtjev da im se nadnice povise«³¹⁾

»Dvadeset hiljada rudara u čitavoj zemlji sa pet puta toliko
članova njihovih porodica ustalo je i štrajkuje« — pisao je Trifu-
nović u jednom drugom članku — »ne za nacionalizaciju rudnika

³⁰⁾ Mitar Trifunović Učo: »Samo tim putem«, članak u »Glasu slobode«
broj 279. od 24. XII, 1920. god.

³¹⁾ Mitar Trifunović Učo: »Razlozi« vlade, članak u »Glasu slobode« broj
280, 27. XII, 1920. godine.

pod upravom svojih organizacija kao rudari u Engleskoj; ne za trideset sati nedjeljnog radnog vremena kao američki rudari, već za direktnu odbranu svojih ugroženih života³²⁾.

U rješavanju zahtjeva rudarskih radnika u Bosni i Hercegovini postojala su dva osnovna principa, od kojih je po mišljenju Saveza rudarskih radnika Bosne i Hercegovine trebalo poći: »princip života« i »princip finansijske moći«.

»Princip života« bilo je nemoguće zaobići a da se ne dovedu u pitanje bitni uslovi opstanka radničke klase, najdragocjenijeg elementa u proizvodnji. »Na žalost« — pisao je Mitar Trifunović — »bosanskohercegovačkoj vladi fali taj socijalno-ekonomski smisao i ona bi htjela da policijskom mađioničkom batinom skine sa dnevnog reda pitanje egzistencije radničke klase... «^{32a)}.

Osnova sa koje je ona polazila bila je materijalna moć, finansijska mogućnost, ali ne stvarna mogućnost, nego takva koja ostaje poslije zadovoljavanja ličnih interesa buržoasko-činovničkog aparata.

Zbog toga Mitar Trifunović s punim pravom konstatuje³³⁾ da vlada uopšte nije ozbiljno isticala niti shvatila privrednu politiku u cjelini u tadašnjoj Jugoslaviji. »Jer baš i kad bi ugljenokopi pokazivali pasivnost to ne daje za pravo vladi da stane zatvorenih očiju pred tim pitanjem. Budućnost naše ekonomske politike leži najvećim dijelom u razvijanju naših privrednih bogatstava na koja se sad mora bacati, da bi se ubuduće imali sigurni prihodi i stvorila mogućnost za što intenzivniji ekonomski razvitak naše zemlje«. I dalje, na istom mjestu:

»Princip finansijske mogućnosti« morao je da se zasniva na takvoj privrednoj politici u odnosu na rudarsku proizvodnju i ljude tamo zaposlene, a ne sa njihovih leđa iscjeđivanjem posljednjeg atoma snage izvlačiti što više kapitala.

Za bosansku i centralnu vladu mnogo je bilo lakše naći vanredni kredit od šest stotina miliona dinara za poboljšanje položaja činovnika nego najviše deset miliona za mogućnost obnove proizvodne snage radničke klase. Ako baš i postoje opravdani finansijski razlozi, po kome pravu vlada traži samo i isključivo od radničke klase da podnosi te i takve žrtve, dok ih ne podnose ostali društveni redovi?

Međutim, pasivnost rudnika ne postoji. Opšta privredna politika kod nas, naročito u rudnicima, vodi se na taj način što se u sva preduzeća ne ulaže kapital, već samo radnički životi. Tu politiku vlada planski sprovodi. U Glavnoj rudarskoj direkciji u Beogradu rečeno je predstavnicima rudarskih radnika: da prvo treba stvoriti kapital pa onda tražiti bolje uslove rada. Znači, na radničkim kostima kapitalistička klasa i vlada misli da zasnjuje svoju ekonomsku politiku« ... ^{33a)}.

Isto tako je bila ispravna konstatacija Mitra Trifunovića, da »Ultimatum Rudarskog saveza nije prepad već popuštanje«, jer su

³²⁾ Mitar Trifunović: »Rudari u odbrani života«, članak u »Glasu slobode«, br. 279, 24. XII 1920. god.

^{32a)} Isto.

³³⁾ ^{33a)} Mitar Trifunović: isto.

rudarski radnici istakli iste zahtjeve kao i 15. novembra, a ranije je predloženo i utvrđeno da su od tog vremena pa do izbijanja štrajka cijene životnim namirnicama poskočile za novih 20 i više procenata.

Pa, ako je na sve to vlada tražila kapitulaciju štrajka pa onda pregovore, potpuno je jasno da je to za ionako iznurene i obespravljene rudare i cijelu radničku klasu Jugoslavije bilo zaista previše.

»Vlada je imala mračne umišljaje« — zaključio je Mitar Trifunović³⁴).

I zaista, na njih nije trebalo dugo čekati. Represalije su uslijedile ubrzo poslije izbijanja štrajka. Najprije u Kaknju, Kreki i Zenici, a zatim i u ostalim rudnicima u Bosni i Hercegovini (Mostaru, Varešu, Ljubiji, Lješljanima). Na krvave nalete žandarma, policije, vojske i na brzu ruku regrutovane »narodne garde«, rudari su odgovorili istom mjerom. Ko je mogao, i pored velike discipline, visokog morala i ostalih osobina koje su krasile rudarske radnike, da mirno posmatra pljačku njihovih domova, zlostavljanje žena i djece; izbacivanje iz njihovih vlastitih domova drugova koji su ranije izbačeni iz državnih stanova, protjerivanje istih u druga mjesta i slično? Vladi i njenim organima teško je bilo da shvate radničku solidarnost. Vlada nije mogla da shvati da je pružanje pomoći drugovima u nevolji osnovni nepisani zakon koji mora da vlada u rudarskim oknima.

Represalije su otpočele odmah po izbijanju štrajka, tj. prije donošenja Uredbe o militarizaciji.

U Zenici su, na primjer, već 25. 12. 1920. godine policijski organi otjerali grupu iskusnijih rudara u policijsku kasarnu i tamo ih zlostavljali. Dva dana kasnije ovo se ponovilo nad jednom drugom većom grupom.

U Brezi je situacija bila ista. U Kaknju, Varešu, Ljubiji, Lješljanima, takođe.

U rudnicima Tuzlanskog bazena represalije su bile najstrašnije, zločini najcrnji.

Vijesti o zločinima vršenim nad rudarima i njihovim porodicama nisu redovno stizale u Sarajevo, gdje je bilo sjedište Saveza rudarskih radnika na čelu sa Mitrom Trifunovićem. Strašna slika svega onoga što se dešavalo u Tuzlanskom bazenu mogla se sagledati tek kasnije — na sudskom procesu rudarskim radnicima. Zemaljska vlada je najprije izdala naređenje da se svi rudnici oko Tuzle blokiraju vojskom, žandarmerijom, policijom i »narodnom gardom«. Zatim je naredila da se prekinu sve telefonske, saobraćajne i druge veze, tako da su štrajkaši ostali sami, bez podrške svoga rukovodstva³⁵).

Zemaljska vlada je činila sve, ne birajući sredstva, da štrajk uguši. Ona nije razmišljala o posljedicama koje će pogoditi privredu zemlje. Štrajk je za nju bio »političkog karaktera« i prema njemu je trebalo postupiti sa svom bezobzirnošću.

³⁴) Mitar Trifunović: isto.

³⁵) »Glas slobode«, br. 282, od 29. 12. 1920. godine.

Rukovodstvo štrajka je upozoravalo Zemaljsku vladu i javnost da policija i vojska ne smiju imati ništa sa štrajkom, jer nije njihovo da regulišu radne odnose. To je stvar odgovarajućih državnih organa — u prvom redu Rudarske direkcije, Ministarstva šuma i ruda i Ministarstva socijalne politike. Ali svi ovi organi nisu učinili gotovo ništa. Naprotiv, ostavili su sudbinu radnika vojsci i policiji.

Šta je činio Savez rudarskih radnika poslije blokade rudnika da se obavijesti o stvarnoj situaciji u Tuzli, odakle su posljednjih dana decembra 1920. godine stizale svakakve vijesti? — Ranije je rečeno da su štrajkaši u Tuzli bili najbolje organizovani, pružali su najžešći otpor policiji, vojsci i »narodnoj gardi«. Njima je, po ocjeni Saveza, trebalo pružiti potrebnu pomoć. Jer u ostalim rudnicima, usljed preduzetih »mjera«, štrajk je počeo da jenjava. Tuzla je bila u centru pažnje. Tamo je Savez rudarskih radnika htio da usmjeri svoju pomoć, materijalnu i moralnu.

Zbog toga je Mitar Trifunović 28. 12. 1920. poslao u Tuzlu željezničkog službenika — komunistu Božu Petrovića — da izvidi situaciju i da se brzo vrati sa izvještajem o stvarnom stanju. Smatrao je da će njemu u željezničkoj uniformi biti najlakše da uđe u Tuzlu³⁶⁾.

Na put je krenuo istog dana i ujutro 29. 12. našao se u Tuzli. Na polasku mu je dato 10.000 kruna da preda štrajkaškom odboru kao pomoć porodicama stradalih i siromašnih rudara^{36a)}.

U Tuzli se malo s kim moglo povjerljivo razgovarati. Većina rudara je bila već pohapšena i zatvorena. Manji broj je pobjegao u šume okolnih sela, jer se kod kuća nisu smjeli zadržavati, pošto su selima krstarili »gardisti« sa vojnicima i žandarmima. Nekako je uspostavio vezu sa jednim mladim radnikom — komunistom i jednom drugaricom koja je bila sekretar ženske partijske organizacije. Od njih se saznalo šta se sve desilo u Husinu i okolnim selima (Ljubača, Lipnica i dr.).

Izvještaj nije mogao podnijeti, jer je i sam uskoro bio uhapšen. Ali iz njegovih sjećanja se vidi da je štrajk u Tuzlanskom bazenu počeo 22. 12. Odluku o početku štrajka saopštio je sekretar rudarske organizacije u Kreki Tomo Anđelić, koji je već sutradan, 23. 12. bio uhapšen u Tuzli i sproveden u Beograd, tako da je na sebe svu orga-

³⁶⁾ Božo Petrović: Štrajk rudara 1920. godine — Sukob na Husinu, Memoarska građa IRP, str. 1 i 2.

^{36a)} DAS PU BiH, pov. br. 1129, 6. XII 1922. godine.

Iz pomenutog dokumenta vidi se da je Božo Petrović primljeni novac predao Ferdi Komušanocu, radniku kod veletrgovca Ante Tadića u Tuzli, kome se Petrović obratio za informacije o štrajku kao svom rođaku. Novac mu je predao tek poslije povratka iz Kreke gdje su tražili Marića, štrajkaškog odbornika. Iz zapisnika o saslušanju Komušanca (zapisnik je sastavni dio navedenog dokumenta) kod gradskog i sreskog načelstva u Tuzli, vidi se da je to bilo 31. XII 1920. god. Tog istog dana Petrović je otišao u Solinu, gdje je sačekao voz i krenuo za Doboju. Komušanac je otišao poslom u Bukinje. Tu je na željezničkoj stanici bio uhapšen i 2. I 1921. g. sproveden u Tuzlu. Novac mu je poslije objašnjenja o porijeklu oduzeo sresko načelstvo u Tuzli.

nizaciju štrajka preuzeo formirani štrajkaški odbor na čelu sa Franjom Rezačom, Željeznikom, Marijanom Divkovićem — Sirovićem, Tunjom Miljanovićem i drugima.

Štrajkaški odbor je preduzeo sve mjere obezbjeđenja: postavio straže na opasnim mjestima i kod pumpi, obezbijedio dovoljno namirnica, i očekujući da će radnici iz Kolonije biti izbačeni iz državnih stanova, donio je odluku da im se obezbijedi smještaj kod ostalih rudara. Na osnovu toga su rudari Husina, Ljubače, i Lipnice kolima preselili njihove porodice i stvari u svoje kuće, prije nego što je okružni načelnik Tuzle — Grudić poslao žandarme da ih izbace iz državnih stanova i protjeraju u njihova rodna mjesta.

Kad je Grudić saznao da nema radnika u Koloniji (ovi su pretežno bili Slovenci) kao i da će se 25. 12. održati skupština štrajkaša — kod kuće jednog rudara u Husini, poslao je veću grupu žandarma, policije i »gardista: da pohvataju rudare — Slovence. Rudari se još nisu bili svi ni prikupili kad su primijetili približavanje žandarma i policije. Donesena je odluka da se pruži oružani otpor. Ovakva odluka donesena je zbog toga što su »gardisti« dan-dva ranije vršili zlodjela po selima i ubili jednog radnika.

U toj borbi smrtno je ranjen žandarm Risto Reljić, koji je ubrzo podlegao.

Kad je to saznao okružni načelnik Grudić, poslao je vojsku na Husino i naredio da se svi rudari pohapse i dovedu u Tuzlu³⁷⁾.

Nastala je prava hajka hapšenja rudara — štrajkaša. Pri hvatanju i sprovođenju u Tuzlu vršena su najokrutnija batinanja i zlostavljanja štrajkaških žena i djece. Preko 800 ljudi je pretrpjelo teške batine, a oko 2.000 je bilo dovedeno u zatvor.

Da bi slika »postupka« prema uhapšenim štrajkašima bila što jasnija, poslužiću se sjećanjima i dvojice starih husinskih rudara, članova štrajkaškog odbora — Tunje Miljanovića i Marijana Divkovića — Sirovice — od kojih je ovaj posljednji preminuo 6. avgusta 1964. godine u 83. godini života.

Sirovića je u svojim sjećanjima, između ostalog, rekao i ovo:

»Mi štrajkaši smo bili provocirani i odlučili smo da pružimo otpor, jer nismo mogli podnijeti da naše drugove — Slovence koje su nazivali »stranci« bacaju iz stanova na ulicu, uništavaju njihovu skromnu imovinu, bezobzirno postupaju prema članovima njihovih porodica itd. Natjerali smo grupu žandara, policije i nekolicine oboružanih civila iz Tuzle, koji nisu bili radnici, i postavili smo svoje straže oko sela Husina. Kada su nešto kasnije jednog našeg druga uhvatili i ubili, (radnika Kovačevića op. R. Brčić), odlučili smo da ga osvetimo i u jednoj kraćoj borbi, sutradan, u kojoj je bilo i puškaranja, neko od rudara, najvjerovatnije Jure Kerošević, ubio je žandara Ristu Reljića. Poslije toga je došla vojska sa topovima, opkolila selo, upala u naše domove i počela masovno da nas hapsi. Mene su uhapsili u kući. Kako su znali da sam štrajkaški odbornik, odmah su me stavili na muke, kako bi me prisilili da odam vođe štrajka i ime »ubice« žandara. Povelili su me sa ostalim u Komandu

³⁷⁾ Božo Petrović: isto.

mjesta. Putem su me stalno tukli. Izbili su mi nekoliko prednjih zuba, razbili glavu, slomili ruku. Iz rane u glavi krv je tekla potokom. Često su me prali hladnom vodom i konačno u polusvijesti doveli u Komandu, gdje je mučenje nastavljeno. Trajalo je punih šest dana«³⁸⁾.

Tunju Miljanovića su uhapsili sa većom grupom rudara i zajedno s bratom u grupi povelu u Tuzlu u Zapadni logor (danas vatrogasni dom, op. R. B.). Putem su ga tukli kundacima i sabljama. Pored vojnika tukli su ga i »orjunaši« (pripadnici »narodne garde«, op. R. B.). Kada su ih dotjerali svezane po dva u logor, stražari su pitali da li je za njih gotova »večera«, jer su »gladni«. Ima »popare«, odgovorili su vojnici u logoru. A ta »popara« se sastojala u udaranju po glavi »kelešinom« (dio od topa u obliku debele krive sablje), od čijeg su udarca mnogi padali u nesvijest³⁹⁾.

Sukob na Husinu i sve što je kasnije slijedilo izazvalo je veoma ogorčenu mržnju radnika i građana Tuzle prema okružnom načelniku Grudiću i njegovom kumu Miloradu Draškoviću, tadašnjem ministru unutrašnjih djela, koji je Grudića i postavio na taj položaj. »Svi pokušaji« — kaže u svojim sjećanjima Božo Petrović⁴⁰⁾ — »da se Grudić premjesti iz Tuzle, ostali su bezuspješni. Radnici i građani su došli do uvjerenja da se samo ubistvom Draškovića i Grudića mogu riješiti zla u koje su zapali. Ta se mržnja i takvo uvjerenje osjećalo u cijeloj zemlji. Kada sam se vratio u Sarajevo, saznao sam da je atentat na tu dvojicu bio pripremljen. Kada je ubijen Drašković, svima radnicima je odlaknulo, osjetili su veliko zadovoljstvo, iako se to desilo poslije zabrane djelovanja KPJ i radničkih sindikata. Pravo je čudo kako je Grudić izmakao. Kolika je mržnja prema toj dvojici dželata bila u Tuzli, Kreki, Husinu i u cijeloj državi vidi se po tome što je sam atentator Draškovića, Alija Alijagić, bio iz Bijeljine a ne iz Tuzle, gdje su radnici stradali, kao i prilikom sahrane Alije Alijagića u Zagrebu kada je grobnica morala nekoliko puta da se prazni od nabacanog cvijeća Zagrepčana. Vanjski svijet se, takođe, mnogo zainteresovao za događaje u Husinu. Tako je smrtna kazna Juri Keroševiću bila zamijenjena sa 20 godina robije intervencijom francuskih socijalista, koji su tada bili na vlasti«.

Štrajk rudara u Bosni i Hercegovini imao je svoje finale u događajima na Husinu, po čemu ga neki nazivaju i husinska buna. U ostalim mjestima trajao je dvije, a u Tuzlanskom bazenu četiri sedmice. Posljedice štrajka su ostavile vidan trag na organizaciju rudara stare Jugoslavije. Napredna štampa kod nas i u svijetu donosila je stalno komentare i nekoliko godina poslije završetka štrajka; najprije o mučenjima rudara prilikom njihovog hapšenja; zatim o »Procesu« koji je protiv njih pokrenut; poslije toga vođen je pravi »politički rad« za spasavanje na smrt osuđenog Jure Keroše-

³⁸⁾ Marijan Divković-Sirovica, Sjećanja na štrajk rudara u BiH 1920. g. i husinsku bunu, Memoarska građa IRP, Sarajevo.

³⁹⁾ Tunjo Miljanović: Sjećanja...

⁴⁰⁾ Božo Petrović: isto.

vića i napokon donošeni su svakodnevno napisi o položaju rudarskih radnika u Jugoslaviji.

Sam štrajk je definitivno završen u drugoj polovini februara 1921. godine, tačnije 17. januara⁴¹⁾, ali time nije bio kraj i patnjama rudarskih radnika.

U ostalim krajevima kraljevine SHS i svim mjestima u Bosni i Hercegovini Obznana je presjekla redovni tok štrajka jer su radnici pušćanim cijevima vraćeni na posao⁴²⁾. »I dok je u svim drugim rudarskim mjestima — pisalo je u »Organizovanom radniku« — stvar svršila bez krvi i drugih žalosnih i sramotnih posledica, u Tuzli nije moglo proći bez krvi i neprilika...«⁴³⁾. U Sloveniji je vlast posmatrala štrajk kao sredstvo za ekonomsko poboljšanje rudarskih radnika, koji su tamo uz razboritu intervenciju lokalnih vlasti sa uspjehom sproveli reviziju Ugovora i postigli djelomičnu

⁴¹⁾ Tačan datum završetka štrajka teško je precizno odrediti zbog toga što su rudari bili pohapšeni ili su se razbježali po šumama. Većina uhapšenih rudara je zadržana kraće vrijeme u zatvoru i poslije toga upućena na posao, dok je 350 rudara zadržano u zatvoru i protiv njih će tek u 1922. godini biti pokrenut sudski proces. Prema tome, 17. januara 1921. godine, kada je i posljednja grupa rudara vraćena na posao, može se smatrati kao završetak štrajka u Bosni i Hercegovini.

Ovdje treba dodati da je na osnovu sačuvanih dokumenata, a njih je inače vrlo malo, teško odrediti tačan datum završetka štrajka. S jedne strane zbog toga što su izvještaje o stanju štrajka u pojedinim rudnicima pisali u rudarskom odsjeku Zemaljske vlade za BiH u Sarajevu i slali politički povjerenici režima koji su istovremeno čuvali svoja dobro plaćena radna mjesta, a s druge strane zbog toga što su u izvještajima o broju vraćenih na posao bili obuhvaćeni i novi radnici prisilno dovedeni militarizacijom rudnika.

Tako je iz dokumenata — DAS, ZV za BiH broj 1.316 od 4. I 1921, broj 1358 od 5. I 1921, broj 1388 od 6. I 1921. i broj 1501 od 8. I 1921. godine vidi kretanje broja uposlenih radnika u rudnicima:

rudnik:	Broj uposlenih rudarskih radnika:			
	31. XII	3. I	4 i 5. I	6. I
Kreka	650	847	957	997
Zenica	528	728	1.059	652
Kakanj	624	601	622	652
Breza	554	547	600	613
Mostar	228	236	245	256
Maslovar	180	180	180	150
Banja Luka	49	120	103	180
Ugljevik	94	100	90	90
Svega:	3.017	3.359	3.856	4.248

U istim dokumentima stoji da je proizvodnja uglja dostigla $\frac{2}{3}$ proizvodnje prije izbijanja štrajka, što bi analogno išlo u prilog tvrdnji da je i broj onih koji su se vratili na posao zaključno sa 6. januarom 1921. godine iznosio $\frac{2}{3}$. Međutim, ta tvrdnja nije tačna. Samo je u Zenici i Tuzlanskom bazenu štrajkovalo više od 4.500 rudarskih radnika (u Zenici 1.750, Tuzlanskom bazenu oko 3.000), dok je ukupan broj štrajkaša u svim rudnicima Bosne i Hercegovine iznosio oko 8.000.

⁴²⁾ »Organizovani radnik«, br. 30. od 12. februara 1922. godine.

⁴³⁾ Isto.

povišicu svojih nadnica. U Bosni i Hercegovini, međutim, te razboritosti kod Zemaljske vlade nije uopšte bilo. Naprotiv, sam predsjednik Zemaljske vlade Milan Srškić prijetio je da će silom natjerati rudare na posao, govoreći da vlada »ima dovoljno mitraljeza«⁴⁴. I samo uz punu podršku Zemaljske vlade BiH, kao i centralne vlade u Beogradu, okružni načelnik za Tuzlu Grudić mogao je osnovati »narodnu gardu« sastavljenu isključivo od Srba⁴⁵), »koja je preuzela vlast nad životom i imetkom radnika rudara Hrvata-katolika i muslimana i provodila najveća nasilja nad njima, njihovim ženama, decom i imetkom...«⁴⁶).

»Srpska riječ« je u svom članku »Rudarski proces u Tuzli«⁴⁷) dala pravu sliku »narodne garde« pravdajući njene postupke prema rudarima time što su njene pristalice smatrale da je »pobuna« seljaka-rudara bila »plod duboke mržnje na sve što je srpsko«, da su oni odgojeni kao »zakleti neprijatelji srpskog naroda, da je sloboda koju im je donijelo oslobođenje, njihovo ropstvo«...⁴⁸). Zbog ovakvih shvatanja i tretiranja štrajka rudara u Tuzlanskom bazenu, štrajk je kršten kao »Karlistička komunistička pobuna«⁴⁹).

Upravo zbog toga ekstremni velikosrpski elementi, okupljeni oko »Srpske riječi«, tražili su vješala za svih 350 optuženih rudara protiv kojih je 11. januara 1922. godine pokrenut sudski proces.

Proces protiv tuzlanskih rudara naišao je na snažne proteste široke javnosti, a posebno u redovima proletarijata. Na mnogim protestnim skupštinama u gotovo svim većim mjestima, raskrinkavana je buržoaska vlada i njen odnos prema rudarima, tako da je istina o štrajku i njegovom ekonomskom karakteru, zatim o postupcima okružnog načelnika Tuzle Grudića i njegove »narodne garde« prema rudarima doprla do posljednjeg građanina u Kraljevini SHS. Mnogi opozicioni političari režima i istovremeno protivnici KPJ, svojim izjavama u štampi takođe su kritikovali postupak koji se primjenjivao prema rudarima, zahtijevajući da se rudari puste iz zatvora a da se Grudiću i njegovoj »narodnoj gardi« sudi, jer su oni jedino odgovorni za sva zla koja su se u Tuzlanskom bazenu dogodila.

U 1922. godini, za vrijeme »rudarskog procesa« samo je vodeći liste ilegalne KPJ — »Organizovani radnik«, koji je pod uredništvom Moše Pijade izlazio u Beogradu, donio preko četrdeset napisa. Komunistička i ostala napredna štampa u Hrvatskoj, Srbiji, Sloveniji, Bosni i Hercegovini i ostalim krajevima, nije u tome, takođe, zaostajala.

⁴⁴) »Glas slobode« br. 278, od 23. XII 1920.

⁴⁵) »Organizovani radnik« br. 30. od 12. februara 1922. godine.

⁴⁶) Isto.

⁴⁷) »Srpska riječ«, od 12. februara 1922. godine.

⁴⁸) Isto.

⁴⁹) Pripisivano je štrajkašima, koji su pretežno bili katolici — Hrvati, da su se pobunili s namjerom da izvrše državni prevrat i povrate na prijesto Habsburšku Monarhiju na čelu sa Karlom. Po Karlu, habsburškom princu, koji je u to vrijeme živio van granica Austrije, pokret aristokratskih krugova za obnovu Austro-Ugarske Monarhije nazvan je »karlizam«.

Brojne akcije proletarijata u zemlji i inostranstvu naročito za spasavanje života na smrt osuđenog Jure Keroševića, objavljujane u vidu napisa, rezolucija, izjava pojedinaca i slično, sa prikazivanjem suštine i toka štrajka rudara, bile su s jedne strane najbolja istorijska obrada štrajka, a s druge, buržoaskog režima stare Jugoslavije. Evo nekoliko najkarakterističnijih podataka:

— U izjavi koju je u »Hrvatskoj slogi« dao dr Ivan Pavičić, tadašnji narodni poslanik, pravnik i političar⁵⁰⁾ pod naslovom »Rudarski proces u Tuzli«, vidi se da su rudarski radnici u Bosni, usljed opšte skupoce a na temelju kolektivnog ugovora, tražili povišicu nadnica, ali pošto nisu naišli na razumijevanje kod rudarskih uprava, stupili su u štrajk. U daljnjem toku izjave govori se o »narodnoj gardi« i okružnom načelniku Grudiću i njihovom brutalnom postupku prema rudarima, zatim se daje osvrt na pisanje »Srpske riječi«, koja je zahtijevala smrtnu osudu — vješala za sve rudare — čime je u stvari htjela unaprijed uticati na odluke suda, što je u sudskoj praksi nedozvoljeno. Dr. Pavičić na kraju izjave kaže da su pisanja »Srpske riječi« najveća drskost i »atentat na naše sudstvo« i da je »teško svakom narodu u kome ne živi i ne vlada pravda i sudska samostalnost«, ali »imajući povjerenja u naše sudstvo — zaključuje autor izjave — »koje je ogromnom većinom na svom mestu i gluho na ovakve sulude glasove šovena, očekujemo mirno i bez strasti pravonijek sudstva«⁵¹⁾.

— Dr Juraj Šutej, kao pravobranilac optuženih rudara⁵²⁾, u svojoj izjavi⁵³⁾ daje oštru osudu na napise u »Srpskoj riječi« i iznoseći činjenice koje su izbile tokom rasprave, izvodi slijedeći zaključak: »Kad se danas nakon više od godinu dana promatra taj događaj na Husinu na osnovu činjenica utvrđenih tečajem rasprave, onda ostaje samo jedna bleđa slika toga kobnog događaja koji je prema službenim informacijama tadašnjih upravnih faktora imao da bude početak dogovorenog komunističkog prepada, koji je imao da sruši dotadašnje državno ustrojstvo. Mi koji smo taj događaj saznali najprije iz službenih novina pobojali smo se tada da nismo možda i s nepravom posumnjali u upravnički talenat tadašnjeg okružnog načelnika Grudića, koji je, prema tim službenim izvještajima, tom zgodom spasio, ako ne cijelu državu, a ono sigurno tuzlanski okrug.

Danas smo uvjereni o protivnom!

Cio taj događaj izazvan je zločinačkim upravnim metodama jednog nesposobnog upravnika koji bi zapravo morao da sjedi na optuženičkoj klupi mjesto današnjih optuženih« ...

⁵⁰⁾ Izjava je iz »Hrvatske sloge« preštampana i objavljena u »Organizovanom radniku« br. 30, str. 2-3, 12. februara 1922. godine.

⁵¹⁾ Isto.

⁵²⁾ Dr Juraj Šutej je kasnije bio jedna od vodećih ličnosti HSS-a i jedan od članova vlade Maček-Cvetkovića i Dušana Simovića 1939. godine odnosno 1941. godine i član Prve privremene vlade DFRJ od 7. marta 1945. godine.

⁵³⁾ »Organizovani radnik« broj 30 od 12. februara 1922. godine — izjava preštampana iz »Hrvatske sloge«.

— U članku »Na vešala zbog štrajka!«⁵⁴⁾ između ostalog rečeno je i ovo: »I svi progoni, svi užasi dugotrajnog terora bili su buržoaziji nedovoljni. Ona hoće da u radničkoj klasi utuče i poslednju pomisao na ponovno okupljanje i pribiranje snage, i poslednju iskru borbenosti. I samo zato ona stvara procese na sve strane, u Tuzli i Travniku⁵⁵⁾ rudarskim radnicima, i Novom Sadu željezničarima i podiže vešala da njima dovrši svoj organizovani napad na radničku klasu. Caristička Rusija preselila se na obale Save i Dunava, sibirski vešala preneti su u Jugoslaviju...«

Napisi u komunističkoj štampi povodom akcije za spasavanje Jure Keroševića bili su još oštiri. Iz njih se najjasnije može sagledati, pored ostalog, izdajnička uloga »centrumaša«, koji su odmah poslije zabrane KPJ i sindikata okupljenih oko Centralnog radničkog sindikalnog vijeća, uz pomoć režima prigrabili imovinu Partije i osnovali novu Socijalističku radničku partiju Jugoslavije i režimski »Glavni radnički savez«.

U članku »Krvavo saučesništvo«⁵⁶⁾ u kojem je najprije prikazan cijeli tok »procesa« rudarima i Juri Keroševiću, čiju je smrtnu presudu Vrhovni sud u Sarajevu potvrdio, opširno se govori o suštini Glavnog radničkog saveza, ko je on, čiji je i kome služi.

Dvadeset drugog oktobra 1922. g. trebalo je da se održi zajednički protestni zbor beogradskog proletarijata protiv smrtno presude Juri Keroševiću i presude ostalim osuđenim rudarima iz Kreke i da zajednička delegacija Međusaveznog sindikalnog odbora i Glavnog radničkog saveza preda nadležnim faktorima zajedničku rezoluciju koju će zbor izglasati.

Glavni radnički savez je telefonski obavijestio MS. odbor da ne pristaje na takvu akciju. Zašto? Zbog toga što je smatrao da je to isključivo politička akcija. »Pa, gospodo — kaže se u članku Krvavo saučesništvo — »zar nas niste kroz dvadeset godina učili da je svaka ekonomska akcija u isto vrijeme i politička, i obratno? Šta sad bežite od takvih akcija, kad tražite ujedinjenje, čak i organizovano? Znači, vi imate osećanje samo za proleterske kase, koje ste navikli da pljačkate... i zbog toga morate da budete lojalni prema režimu, a ništa vas se ne tiču proleterske glave koje treba da padnu... Na koji način ćete objasniti proletarijatu da i vaše ruke nisu umrljane proleterskom krvlju? ... Vama nije stalo što o vama misli proletarijat, već šta misli režim. Vaše su ruke zaista krvave. Vaše je lice umrljano proleterskom krvlju još onog momenta kad ste izdali proletarijat i nasrnuli na njegovu krvavo stečenu imovinu, koju ste već proćerdali...«⁵⁷⁾.

Akcijama radničke klase u zemlji za spasavanje Keroševića pridružila se i radnička klasa u gotovo svim evropskim zemljama, naročito u Francuskoj, Njemačkoj, Bugarskoj i drugim. Na opšti

⁵⁴⁾ »Organizovani radnik« br. 33, 23. II 1922. godine.

⁵⁵⁾ U Travniku je vođen »sudski proces« rudarima učesnicima štrajka u Zenici.

⁵⁶⁾ »Organizovani radnik« br. 104. od 26. X, 1922. godine.

⁵⁷⁾ »Krvavo saučesništvo« — članak u »Organizovanom radniku« broj 104, str. 1. od 26. X, 1922. godine.

pritisak vlada je bila primorana da preinači ranije donesenu smrtnu presudu na kaznu 20 godina robjije. Tako je akcijom jugoslovenskog i internacionalnog proletarijata bio spasen rudarski radnik Jure Kerošević, čiji je život visio o koncu samo na osnovu iskaza jednog svjedoka od njih 350, koliko ih je bilo izvedeno pred sud. Od 350 radnika-rudara osuđeno je još 16 rudara na ukupno 10 godina, tri mjeseca i sedam dana zatvora⁵⁸⁾.

Pored žandarma Riste Reljića, koji je poginuo u jednoj borbi između žandarma i rudara, životom je platilo još šest rudara: Blaško Kovačević, imao je 42 godine, iza njega je ostalo devetoro djece, Tunjo Grgić, 43 godine, otac petoro djece, (umro u zatvoru od zadobijenih batina policije i »narodne garde«); Franjo Božić, 41 godinu, otac petoro djece (umro od rana kod kuće); Petar Ilić, 33 godine, otac četvoro djece (umro od zadobijenih rana kod kuće u februaru 1922. godine); Mato Pavljašević, 51 godinu, otac troje djece (naden leš u kući januara 1922); Šimo Čranjić, otac jednog djeteta (umro od rana kod kuće u februaru 1921) i Ivo Pavljašević, 18 godina (umro od uboja nakon 18 mjeseci)⁵⁹⁾.

Međutim, time nije bila iscrpljena lista žrtava štrajka. Na stotine rudara i članova njihovih porodica bilo je premlaćeno. Mnogi su ostali bogalji cijelog života. Među takvima je bilo najviše mlade omladine — sinova i kćeri rudara, članova štrajkaškog odbora i rukovodilaca sindikalnih podružnica.

Na kraju, u zaključku, potrebno je ukazati na neke najvažnije momente zbog kojih štrajk nije uspio. Pored toga potrebno je nešto reći i o samom karakteru štrajka, njegovom tretmanu za vrijeme trajanja i neposredno poslije završetka.

Štrajk rudarskih radnika u BiH nije uspio. U Sloveniji je djelomično uspio zbog toga što ga je režim liberalnije posmatrao. Naime, pokrajinske vlasti — pokrajinska vlada sa svojim organima i uprave rudnika su mnogo trezvenije gledali na štrajk, smatrali su ga ekonomskom borbom za poboljšanje života i rada rudara. Međutim, u Bosni i Hercegovini štrajk rudara su, i Vlada u Beogradu, i Zemaljska vlada za BiH u Sarajevu tretirale kao političku akciju Komunističke partije čiji je cilj bio rušenje postojećeg poretka⁶⁰⁾. O tome najbolje svjedoče sve ranije navedene mjere koje su protiv rudara i njihovih porodica, a posebno rudara »stranaca« bile preduzete. Zbog takvog gledanja štrajk iz više razloga nije ni mogao imati uspjeha:

1. — Opštepitička situacija u zemlji krajem 1920. godine nije bila povoljna za revolucionarni radnički pokret na čelu sa Komunističkom partijom i Centralnim radničkim sindikalnim vijećem Jugoslavije, bez obzira na uspjeh postignut na parlamentarnim izborima u novembru 1920. godine, kada je KPJ u borbi političkih partija bila treća sa 58 poslaničkih mjesta u Konstituantu. Ova činje-

⁵⁸⁾ »Pre pet godina« — članak u »Organizovanom radniku« broj 90, str. 2, 31. XII 1925. godine.

⁵⁹⁾ Asim Behmen: »Tuzlanski proces« — članak u »Novoj Evropi«, knj. VI, broj 10, str. 307-318.

⁶⁰⁾ »Glas slobode« broj 278. od 23. XII 1920. g.

nica je u očima mnogih komunista izgledala sama po sebi dovoljna za uspjeh i ove akcije, tj. rudarskog štrajka, koji je KPJ pripremila i organizovala. Konstituenta je smatrana kao mjesto gdje će biti moguće rješavati, kao i u ostalim državama, sve probleme koji su značajni za privredni, politički i društveni razvitak zemlje. A šta je predstavljao Parlamenat u Kraljevini SHS? Gotovo ništa! Ovdje je dovoljno ponoviti riječi Mitra Trifunovića: »Vesnićeva vlada je donijela uredbu o militarizaciji rudnika. Čekala je da se najprije raspusti Konstituenta... To je mogla donijeti samo ona vlada koja je nametnuta, koja nije ponikla iz Parlamenta koga je narod birao«⁶¹).

2. — Uredba o militarizaciji, a nešto kasnije Obznana, presjekli su normalan tok štrajka u Bosni i Hercegovini. Pošto je štrajk od strane režima okarakterisan kao smišljena akcija komunista uperena protiv postojećeg državnog poretka, uslijedile su iznimne mjere, koje su same po sebi uslovile neuspjeh štrajka. Neki izvještaji lokalnih organa vlasti o političkoj situaciji neposredno poslije završetka štrajka govore o bojazni Zemaljske vlade u Sarajevu pred takvom »akcijom« komunista⁶²) i iz njih je vidljivo da je štrajk rudara bio samo jedan od povoda zabrane KPJ i sindikata okupljenih oko CRSVJ. U oba ova izvještaja, kao i u nekim drugim, govori se o mjerama preduzetim protiv komunista koji su imali bilo kakve veze sa štrajkom rudara.

3. — Materijalna baza Saveza rudarskih radnika BiH nije bila dovoljna da bi se moglo do kraja istrajati u borbi za ostvarenje podnijetih zahtjeva. Štrajkaši-rudari su predstavljali najslabije plaćeni dio radničke klase, i već sama ta činjenica bez potrebnih sredstava nije bila dovoljna garancija za uspjeh.

4. — Štrajk je i poslije nasilnog ugušivanja tretiran kao smišljena akcija komunista, i sve mjere koje su kasnije preduzimane protiv štrajkaša i njihovih rukovodstava bile su usmjerene na opštu zabranu svega onoga što se tada smatralo da stoji u bilo kakvoj vezi sa radom komunista odnosno organizacija Komunističke partije i Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije. Zbog toga su bili inscenirani »procesi« u Tuzli, Travniku i drugim mjestima i tražene najoštrije presude.

»ЗАБАСТОВКА ШАХТЕРОВ БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ В 1920 ГОДУ« РЕЗЮМЕ

Забастовка шахтеров Боснии и Герцеговины является по своим размерам составною частью всеобщего движения шахтеров Королевства СХС в конце 1920 года и была одним из поводов энергичных мер против КПЮ и полного запрещения ее деятельности.

Забастовка вспыхнула потому, что был отброшен »Временный регламент, на основании которого ревизия договора между предпринимателем

⁶¹) Mitar Trifunović: »Samo tim putem«, članak u »Glasu slobode« broj 281. od 28. XII 1920. године.

⁶²) DAS ZV BiH, broj 2.155, 449/1.921. upućeni od okružnih načelstava B. Luke odnosno Zenice Zemaljskoj vladi Sarajevo.

и рабочими должна была делаться после каждых трех месяцев в случае повышения или снижения цен продуктов питания.

»Временный регламент« вступил в силу первого августа 1920 года. Потому что Правление шахт при правительстве Боснии и Герцеговины, несмотря на значительный рост цен продуктов питания, после трех месяцев не пригласило представителей Союза шахтеров пересмотреть договор, Союз шахтеров БиХ потребовал повысить заработную плату рабочих и служащих шахт в среднем на 40% и повысить помощь семьям с 2 до 4 крун. В требовании указывалось, что цены продуктов питания от 1. 8. до 1. 11 поднялись в среднем на 60%.

После отказа правительства удовлетворить требование шахтеров во всех угольных бассейнах начались забастовки. Против бастующих были предприняты самые жестокие меры. Было приказано сразу всех забастовщиков и их семьи, которые жили в казенных квартирах, выбросить на улицу, прогнать из Боснии и Герцеговины всех рабочих из других краев Югославии (особенно словенцев). На основании Указа о милитаризации полиция заставляла забастовщиков работать, в шахты гнали и всех праждан от 18 до 50 лет, которые никогда не были шахтерами. В подавлении забастовки участвовали: армия, полиция, жандармы, русские эмигранты-белогвардейцы из армии Врангеля и на скорую руку созданная »Народная гвардия, в которую были призваны шовинисты, пропащие и сомнительные типы. Введение Обзаны еще больше усилило нажим реакции и удушило забастовку. Только шахтеры угольного бассейна Тузли настойчиво продолжали забастовку. Правда о событиях в Тузле была открыта позже, в 1922 году, когда 350 шахтеров-забастовщиков были выведены перед суд. Забастовщики были спасены от смертной казни, благодаря солидарности мирового рабочего класса и рабочего класса Югославии во главе с КПЮ, которые вели политическую борьбу за освобождение забастовщиков и выдающегося организатора забастовочного движения Юры Керошевича, приговоренного к смерти. Смертная казнь Керошевичу заменена двадцатилетней каторгой, а из 350 шахтеров 16 шахтеров на всех вместе получили десять лет, два месяца и семь дней тюремного заключения.